

Наумко Ю.С.,
доцент кафедри економіки
Сумського національного аграрного університету

ПРИНЦИПИ, ФАКТОРИ І ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Поступовий перехід до нових, переважно ринкових принципів господарювання, що здійснюється в Україні, спричиняє до істотних зрушень в самих методологічних підходах до наукового обґрунтування закономірностей, принципів та факторів розміщення продуктивних сил. За будь-яких соціально-економічних умов процес розвитку і розміщення продуктивних сил опосередковується дією певних економічних законів, які виражають об'єктивні, істотні, необхідні та постійно відновлювані взаємозв'язки і взаємозалежності в процесі виробництва, розподілу й споживання матеріальних благ [8, с. 95; 3, с. 10]. Економічні закони характеризують об'єктивні відносини (тобто такі, що не залежать від волі окремих людей), які проявляються лише в процесі суспільне корисної трудової діяльності. Саме в цьому полягає їх головна відмінність від законів природи.

Відповідно до загальноприйнятої класифікації економічні закони поділяються на загальні, притаманні досить великій сукупності суспільних явищ, і специфічні. На формування і розвиток продуктивних сил найбільший вплив мають такі загальні економічні закони: економії часу, суспільного поділу праці, концентрації виробництва, комплексного та пропорційного розвитку виробництва, адекватності виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил.

Сучасний світовий розвиток продуктивних сил характеризується істотним посиленням внутрі- та міжрегіональної інтеграції. Внутрі регіональна інтеграція, що зумовлена географічною цілісністю регіону, розвивається переважно на основі економічних взаємозв'язків між усіма елементами його господарського комплексу. Внаслідок цього формується цілісна інтегрована господарська система або єдиний регіональний економічний простір. Міжрегіональна економічна інтеграція розвивається на базі територіального поділу праці, оскільки спеціалізація регіонів, їх певне територіальне відокремлення потребує встановлення й поглиблення економічних міжрегіональних зв'язків.

Розвиток інтеграційних взаємозв'язків та комплексне вдосконалення розміщення об'єктів виробничого і невиробничого призначення повинні спричинити до зближення рівнів економічного і соціального розвитку регіонів. Саме на це спрямовуються і заходи державної регіональної політики. Разом з тим між регіонами існують істотні відмінності, зумовлені різним природно-ресурсним потенціалом, структурою економіки, соціально-економічними умовами розвитку. Отже, зближення рівнів економічного і соціального розвитку регіонів вимагає надзвичайно великих зусиль в несприятливих економічних умовах, коли гостро відчувається нестача матеріальних і фінансових ресурсів.

В економічній і економіко-географічній літературі мають місце різні трактування сутності закономірностей розміщення продуктивних сил. Існують твердження про те, що загальні економічні закони у конкретному, економічному середовищі проявляються як закономірності. Наводяться такі аналогії: закон суспільного поділу праці у просторовому аспекті постає як закономірність територіального поділу праці; закон концентрації виробництва - як закономірність територіальної концентрації виробництва тощо [4, с. 20]. Нині домінує точка зору, згідно з якою економічні закони і закономірності розміщення продуктивних сил за своєю суттю є поняттями одного порядку.

Як економічні закони, так і закономірності відображають сталі зв'язки між усіма елементами продуктивних сил певного економічного простору, а тому є необхідним теоретико-методологічним підґрунтям для вирішення практичних завдань. Всебічне вивчення закономірностей розміщення і розвитку продуктивних сил дозволяє відтворювати й раціонально використовувати природно-ресурсний потенціал регіонів, оптимально розміщувати підприємства різних галузей економіки, виробничу та соціальну інфраструктуру.

Формування основ ринкової економіки в Сумській області відбувається з урахуванням таких класичних, загальновизнаних закономірностей: відповідності розміщення виробництва характеру і рівню розвитку продуктивних сил; територіального поділу суспільної праці; економії затрат праці на подолання просторового розриву між елементами виробництва; територіальної концентрації і комплексності виробництва, формування агломерацій населених пунктів.

Закономірність територіального поділу суспільної праці об'єктивно відображає принципові відмінності між територіями за природними, соціально-економічними та національно-історичними особливостями, максимально повне врахування яких в господарській діяльності зумовлює певну спеціалізацію територій. Завдяки цьому досягається істотне зростання продуктивності суспільної праці.

Закономірність концентрації та комплексного розміщення продуктивних сил є результатом прояву територіального поділу праці. Спеціалізація виробництва спричиняє необхідність взаємопов'язаного розвитку галузей на окремій території, на основі чого досягається оптимальний режим використання усіх видів ресурсів. Основними якісними ознаками комплексного розміщення продуктивних сил виступають: економічно обґрунтований, раціональний режим використання природних ресурсів; максимально повне залучення до суспільне корисної трудової діяльності наявного трудового потенціалу регіону; збалансованість галузевої структури економіки регіону за природними, трудовими і виробничими параметрами; тісний взаємозв'язок (на

основі комбінування, кооперації та спільного використання інфраструктури) між основними ланками господарства регіону.

Крім зазначених, до закономірностей розміщення продуктивних сил - в контексті нових методологічних основ їх формування - відносять: соціальну спрямованість та усталеність розвитку продуктивних сил, відповідність їх розміщення вимогам національної економічної безпеки, а також забезпечення плановірності, керованості процесів розміщення продуктивних сил, їх орієнтації на досягнення високої економічної ефективності господарської діяльності та конкурентоспроможності виготовленої продукції.

Соціальна спрямованість розвитку і розміщення продуктивних сил логічно випливає з необхідності загальної соціалізації економічної системи, оскільки саме всебічний розвиток людини та задоволення її потреб є метою економічного прогресу. Вона реалізується через врахування інтересів населення щодо піднесення рівня соціально-економічного розвитку території, пріоритетність вирішення соціальних проблем та реалізацію права всіх громадян і на вільний вибір місця і сфери прикладання праці. Отже, соціальна спрямованість передбачає насамперед таке розміщення продуктивних сил регіону, яке б давало змогу забезпечити повну продуктивну зайнятість трудоактивного населення регіону як першооснову його життєдіяльності і добробуту. При цьому важливо мінімізувати рівень регіонального безробіття (як зареєстрованого, так і прихованого) з тим, щоб він істотно не перевищував природної норми, що знаходиться в межах 4-6 % працездатного населення. Доцільність соціальної спрямованості розміщення і розвитку продуктивних сил регіону вимагає: інтенсивного розвитку соціальної інфраструктури, особливо в сільській місцевості; збереження здоров'я населення через зниження екологічного навантаження на певні території; формування раціональної системи розселення; збільшення місткості регіонального ринку праці через створення додаткових робочих місць на діючих та нововведених підприємствах.

Сталий розвиток продуктивних сил як одна із закономірностей визначає стратегічний напрямок досягнення збалансованості економічної, соціальної і екологічної складових регіональної господарської системи. Сталий розвиток продуктивних сил України можливий лише на основі кардинальної структурної перебудови економіки, техніко-технологічного переозброєння виробництва, інтенсивного розвитку наукомістких галузей, екологізації усіх сфер суспільного життя. Основна ідея сталого розвитку щодо продуктивних сил полягає у: забезпеченні раціонального природокористування; відтворенні ресурсної бази виробництва; реструктуризації господарського комплексу регіону у зв'язку з новими економічними і соціальними умовами; ефективному використанні трудового та виробничого потенціалу [1, с. 73-75].

Для розв'язання завдань сталого розвитку в Україні принципово важливими є нова структурна політика держави та інституційні перетворення, вихід з енергетичної кризи, оптимальне використання ресурсного потенціалу, раціональна система поселень, формування ефективної еколого-економічної політики держави.

Стратегія сталого розвитку базується на концепції екологізації суспільних відносин. Екологічний фактор повинен враховуватися в процесі вибору та наукового обґрунтування економічно доцільного розміщення продуктивних сил регіону. Головна увага має зосереджуватися на об'єктах, що є потенційними чи фактичними забруднювачами навколишнього середовища. При цьому повинні опрацьовуватися програми безпечного проживання на територіях; з підвищеною екологічною напруженістю чи програми адаптації та реабілітації населення до несприятливих екологічних умов.

Однією з принципових закономірностей є відповідність розміщення продуктивних сил вимогам національної економічної безпеки. Рівень економічної безпеки держави, що визначається саме фактором розміщення продуктивних сил, залежить від: рівня забезпеченості власних потреб у мінерально-сировинних та енергетичних ресурсах; галузевої і виробничої структури господарських комплексів; завершеності технологічних циклів виробництв; інтегрованості в світовий економічний простір.

Україна належить до країн світу, в яких склалася висока залежність розвитку матеріального виробництва від мінерально-сировинної бази. Тут виробляється близько 5% світового обсягу мінерально-сировинних ресурсів [1, с. 5]. В цілому наявна мінерально-сировинна база спроможна забезпечити збалансований розвиток базових галузей промисловості та агропромислового комплексу, надходження валютних коштів. Разом з тим існує висока залежність України від імпорту енергоносіїв. Крім того, за рахунок власного виробництва лише наполовину задовольняються потреби в хімічному обладнанні, електротехнічних та кабельних виробках, лісоматеріалах, продукції целюлозно-паперової, текстильної та медичної промисловості.

Вагомими перешкодами на шляху до зростання економічної безпеки України є диспропорції у розміщенні продуктивних сил регіонів. Недосконалість галузевої структури більшості регіональних господарських комплексів та незавершеність технологічних циклів тих виробництв, що визначають спеціалізацію певних територій, спричиняють необхідність радикальних структурних перетворень. Тільки через структурні зміни та підвищення конкурентоспроможності власного виробництва можна сприяти зміцненню економічної безпеки України та її входженню до системи світових господарських зв'язків як рівноправного партнера.

Важливою закономірністю є плановірність і керованість у розміщенні і розвитку продуктивних сил, що ґрунтується на теоретичних засадах «планування розвитку» як синтезу державного регулювання, індикативного планування та економічного прогнозування. Планування розвитку, в тому числі і продуктивних сил, набуло значного поширення в країнах з ринковою економікою.

В Україні в теперішній час щороку розробляється Державна програма економічного і соціального розвитку держави, самостійними розділами якої є аналогічні програми, що формуються в областях. В обласних програмах наводиться: загальна характеристика демографічних процесів, стан господарської системи області, зовнішньоекономічна діяльність, характеристика екологічної ситуації, залучення іноземних інвестицій тощо.

Одним з інструментів забезпечення планомірного розвитку продуктивних сил є Державні програми соціально-економічного розвитку регіонів, які розробляються відповідно до постанов Кабінету міністрів України. Головна мета їх розробки - формування на території регіону ефективного господарського комплексу на основі раціонального використання наявного ресурсного потенціалу території. Ці програми дають змогу Кабінету міністрів України, відповідним міністерствам та відомствам приймати обґрунтовані рішення щодо регіональної економічної політики з урахуванням спеціалізації певних територій, їх природно-кліматичних умов, ресурсних можливостей та соціальних особливостей. Відповідно до прийнятих урядових постанов в Україні ведеться підготовка середньострокових до 2000 р. та довгострокових на 10- 15 років прогнозів економічного та соціального розвитку країни.

Керованість процесу розміщення і розвитку продуктивних сил України та її регіонів забезпечується шляхом проведення відповідної промислової, аграрної, структурної, інвестиційної, фінансово-кредитної та соціальної політики органами державного управління та місцевого самоврядування. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» виконавчим органам сільських, селищних і міських рад надаються широкі повноваження у сфері економічного та соціального розвитку.

Важливою закономірністю, що об'єктивно зумовлена умовами ринкового господарювання, є орієнтація в процесі вирішення конкретних питань щодо розміщення продуктивних сил на забезпечення високої конкурентоздатності продукції, яка значною мірою залежить від прийнятого варіанта розміщення нових виробничих чи соціально-культурних об'єктів та напрямів удосконалення існуючої структури господарства регіону. Ця закономірність базується на врахуванні специфіки ринкової кон'юнктури, в основі якої - кількісне і якісне співвідношення попиту і пропозиції не тільки на товарному ринку, а й на ринку робочої сили, Ринку капіталу тощо. Якщо коливання ринкової кон'юнктури короткотермінові, то їх вплив на розвиток продуктивних сил не істотний чи повністю відсутній. І навпаки, суттєві зміни ринкової кон'юнктури та їх довготривалий характер спричиняють необхідність радикальних зрушень у територіальній структурі господарства.

Прикладом стійкої незбалансованості попиту на робочу силу та її пропозиції може слугувати ринок праці західних областей України, які традиційно відносять до трудонадлишкових регіонів держави. Досягнення збалансованості вимагає піднесення рівня попиту на робочу силу через введення в дію нових промислових, сільськогосподарських та інфраструктурних об'єктів відповідно до професійно-кваліфікаційних характеристик основного резерву робочої сили.

Певні уявлення щодо ефективності розміщення продуктивних сил регіону дає система таких показників: співвідношення за чисельністю зайнятих між спеціалізованими, обслуговуючими та допоміжними галузями; питома вага господарського комплексу регіону у валовому внутрішньому продукті чи національному доході у зіставленні з його питомаю вагою в трудових ресурсах, основних виробничих фондах, інвестиційних ресурсах; рівень та динаміка продуктивності суспільної праці в регіоні; забезпеченість населення закладами соціальної інфраструктури та ін.

Чисельність наявного населення Сумської області, за оцінкою, на 1 липня 2018р. становила 1088,4 тис. осіб. Упродовж січня–червня 2018р. чисельність населення області зменшилася на 5899 осіб. [11].

Розміщення і розвиток продуктивних сил здійснюються на основі певних принципів. Принципи розміщення продуктивних сил - це науково обґрунтовані ідеї і положення, якими керуються в практичній діяльності при вирішенні конкретних питань щодо розташування нових об'єктів, вдосконалення територіальної і галузевої структури господарського комплексу регіону, опрацюванні окремих напрямків регіональної політики.

Принципи розміщення і розвитку продуктивних сил регіону впливають із закономірностей, виражають суспільне необхідні потреби і забезпечують ефективність регіонального розвитку. Вони являють собою сукупність головних ідей та вихідних положень, що формують першооснову розміщення продуктивних сил. Отже, принципи - це результат пізнання особливостей дії закономірностей розміщення окремих об'єктів, галузей та територіальних господарських комплексів. Існують твердження, згідно з якими принципи розміщення продуктивних сил - це правила діяльності та управління економікою, економічна політика держави в реалізації законів розміщення [2, с. 15].

Доцільно виокремити такі найважливіші принципи розміщення і розвитку продуктивних сил, які повинні використовуватися в практичній діяльності.

Принцип раціонального розміщення виробництва передбачає всебічне врахування економічних, демографічних, соціальних та екологічних передумов і факторів розміщення продуктивних сил з пріоритетністю соціальних та екологічних чинників. Його реалізація в господарській діяльності означає: наближення матеріаломістких, енергомістких, водомістких виробництв до джерел відповідної сировини, палива і енергії, водних ресурсів; наближення виробництв низько транспортальної продукції до місць її споживання; уникнення зустрічних перевезень однотипної продукції, сировини і палива з одного регіону в інший.

Принцип збалансованості і пропорційності означає таке розміщення виробництва, за якого: структура господарського комплексу є оптимальною, тобто підтримуються економічно доцільні пропорції між галузями спеціалізації, допоміжними і обслуговуючими галузями; існує певна відповідність між сировинною базою,

наявністю земельних, водних, енергетичних, трудових ресурсів та існуючими виробничими потужностями; задовольняються споживчі потреби населення в товарах і послугах.

Принцип забезпечення екологічної рівноваги передбачає формування екологобезпечного типу господарювання, раціональне використання природно-ресурсного і трудового потенціалу регіону; при виборі можливих варіантів розміщення виробництва перевага надається тим з них, які не спричиняють екологічної напруженості на певній території.

Принцип вирівнювання рівнів економічного розвитку районів та областей передбачає зближення територій за інтегральними показниками, що характеризують кінцеву результативність їх господарської діяльності (наприклад, національний дохід на душу населення). Реалізація цього принципу ґрунтується на всебічному розвитку регіональної інтеграції, використанні переваг територіальної концентрації виробництва, активній державній регіональній політиці.

Принцип урахування міжнародного територіального поділу праці означає, що кожна держава розвиває ті виробництва, для яких вона має найкращі природні та економічні умови, а виготовлена продукція є конкурентоспроможною на світовому ринку. При цьому враховуються і інтереси інтеграції в світовий економічний простір.

Пріоритетність викладених вище принципів визначається загальною стратегією економічного розвитку держави. На сучасному етапі на перший план виступають соціальне та екологічно спрямовані принципи розміщення і розвитку продуктивних сил. Проте не втрачають своєї актуальності й інші принципи.

Закономірності і принципи втілюються в практику розміщення продуктивних сил через врахування конкретних факторів, що впливають як на розміщення окремих об'єктів, так і на формування територіально-виробничих комплексів. Під факторами розміщення розуміють сукупність аргументів (причин), що зумовлюють вибір місця для окремих підприємств, їх груп і галузей [2, с.18]. Усі фактори розміщення продуктивних сил можуть бути представлені такими основними укрупненими групами: природно-географічні, геополітичні, демоекономічні, соціально-економічні та техніко-економічні.

Природно-географічні фактори включають характеристику природно-кліматичних умов та економічну оцінку природних ресурсів.

В Україні з розвідкою, видобутком та переробкою різноманітних корисних копалин пов'язано близько 45% усіх промислових підприємств і до 20% трудових ресурсів [1, с. 6]. Екстенсивне не-комплексне використання багатьох родовищ призвело до передчасного відпрацювання промислових запасів цінної мінеральної сировини. Кризовий стан з енергоносіями є прямим наслідком невиправдано високих темпів їх видобутку з легкодоступних родовищ у роки існування СРСР. Внаслідок недосконалості технології видобування та переробки мінеральної сировини, не комплексного освоєння родовищ у надрах сьогодні залишається і губиться: розвіданих запасів нафти - 70%, солей - 50%, вугілля - 40%, металів - 25% [1, с. 7].

Для національного розміщення продуктивних сил України необхідно: визначити потреби суспільного виробництва в мінерально-сировинних та паливно-енергетичних ресурсах з позицій збалансованості, достатньої необхідності, комплексності та екологічної безпеки; розробити екологічні вимоги до охорони і раціонального використання надр у нових економічних умовах.

Сучасне використання земельних, водних і лісових ресурсів Сумської області не відповідає вимогам раціонального природокористування. Тому в перспективі для посилення позитивного впливу цієї групи факторів на розміщення продуктивних сил необхідно сформувати високоефективну систему водо-, земле- та лісокористування.

Геополітичні фактори розвитку і розміщення продуктивних сил охоплюють: географічне положення території; конкурентні переваги вітчизняних товаровиробників у системі світового господарства; модель інтеграції в світовий економічний простір. В цілому географічне положення України є сприятливим для економічного розвитку.

Дія геополітичних факторів забезпечує інтеграцію продуктивних сил країни чи певного регіону в структуру світового економічного простору і міжнародного поділу праці на основі розвитку різних форм зовнішньоекономічних зв'язків. При цьому визначальну роль відіграють певні конкурентні переваги держави в світогосподарській сфері, які залежать від рівня ефективності використання природно-ресурсного потенціалу, структури економіки, курсу зовнішньоекономічної політики.

В сучасній системі світового господарства зовнішньоекономічні зв'язки національних економік охоплюють ширший, ніж раніше спектр взаємодій: торговельний обмін переріс у науково-технологічне та інвестиційне співробітництво. Склалася нова модель таких зв'язків - виробничо-інвестиційна, в якій важливе місце посідає не тільки зовнішня торгівля, а й співробітництво по всіх ланках виробничо-технічного прогресу з винесенням частини з Них за національні межі.

Для України вихід на світовий ринок пов'язаний з формуванням конкурентоспроможної національної економіки, що вимагає докорінної зміни територіально-галузевої структури регіональних господарських комплексів, підвищення питомої ваги виробництв з високим ступенем переробки сировини, зниження залежності від імпорту енергоносіїв, створення нових виробництв для забезпечення власних потреб у товарах широкого вжитку. Вирішення цих надзвичайно складних завдань потребує реалізації принципово нових підходів до обґрунтування розміщення нових виробництв.

Демоекономічні фактори розміщення і розвитку продуктивних сил включають: загальну чисельність населення, його структуру, режим відтворення та територіальні особливості розміщення; чисельність трудових

ресурсів, їх територіально-галузевий розподіл та якісні характеристики; чисельність робочої сили, основні форми її зайнятості, рівень зареєстрованого і прихованого безробіття; мобільність робочої сили та форми її економічного руху.

Комплексний аналіз демоекономічних факторів дозволяє оцінити рівень трудозабезпеченості певних територій, а відтак і можливостей розміщення нових виробництв чи доцільності скорочення діючих у зв'язку з погіршенням екологічної ситуації, низькою рентабельністю, необхідністю реструктуризації господарського комплексу тощо. Демоекономічні фактори чинять вагомий вплив на розміщення трудо- та наукомістких галузей промисловості, а також тих галузей, які потребують робочої сили певного професійно-кваліфікаційного складу.

У зв'язку із зміною соціально-економічної ситуації в державі та появою значного контингенту незайнятого населення ця обставина також враховується при вирішенні питань щодо розвитку різних форм територіальної організації продуктивних сил. Зокрема, формування вільних економічних зон сприяє піднесенню ділової активності населення, зростанню рівня зайнятості та відповідно скороченню різних форм безробіття, особливо соціальне небезпечних.

Основні проблеми демоекономічного розвитку Сумської області, які істотно впливають на характер розміщення і розвитку продуктивних сил, полягають у: різкому падінні показників народжуваності, погіршенні показників шлюбності, високій дитячій смертності, особливо на першому році життя; низькій порівняно із показниками розвинутих країн світу середній тривалості життя; несприятливій, з точки зору потреб сучасної економіки, віковій структурі населення; високому рівні смертності з причин виробничого травматизму; зростанні економічного навантаження на працездатне населення з боку осіб, що вийшли за межі працездатного віку; збільшенні кількості територій з від'ємним природним приростом населення внаслідок перевищення смертності над народжуваністю.

Міграційний рух населення в Сумській області у січні–червні 2018 року становив кількість прибулих - 7192 осіб, а кількість вибулих - 7574 осіб, таким чином міграційний приріст скоротився на 382 осіб.

Природний рух населення у 2018р. характеризується суттєвим перевищенням числа померлих над живонародженими: на 100 померлих – 39 живонароджених [11].

Соціально-економічні фактори розміщення і розвитку продуктивних сил охоплюють: рівень розвитку соціальної інфраструктури, що задовольняє потреби населення в освіті, охороні здоров'я, сфері послуг та житлово-комунальному обслуговуванні; стан навколишнього середовища і природоохоронну діяльність; санітарно-гігієнічні умови праці.

З розвитком продуктивних сил актуальність соціально-економічних факторів постійно зростає. В площині практичних дій це означає необхідність створення потужного інфраструктурного потенціалу всієї соціальної сфери та вирішення питань щодо задоволення відповідних соціальних потреб населення. Важливо досягти внутрірегіональної збалансованості в економічному і соціальному розвитку, і в першу чергу на рівні міських і сільських поселень.

Великі міста і промислові центри мають розвиватися на основі модернізації, реконструкції та екологізації виробництва, прискореного розвитку соціальної інфраструктури, раціонального використання міських територій. Для середніх і малих міських поселень першочергове значення має зміцнення промислової бази та соціальної інфраструктури. Особливо гострою є проблема створення на селі розвинутої мережі закладів соціальної сфери. Цьому сприятиме реалізація широкомасштабних заходів щодо соціально-економічного розвитку сільських поселень відповідно до Національної програми відродження села.

За сучасної економічної ситуації, крім традиційних цілей, соціально-економічні фактори розміщення і розвитку продуктивних сил повинні забезпечити: зменшення масштабів бідності та посилення соціального захисту населення, розширення продуктивної зайнятості населення і скорочення безробіття, сприяння соціальній інтеграції.

Техніко-економічні фактори включають: основні напрями науково-технічного прогресу та конкретні форми впровадження його результатів у практику господарювання, форми суспільної організації виробництва та рівень розвитку транспортної системи. Сукупна дія цих факторів створює можливості для рівномірного розміщення продуктивних сил на основі зниження трудо-, фондо- і матеріаломісткості виробництва, встановлення раціональних міжгалузевих та внутрігалузевих зв'язків, забезпечення ефективного використання усіх видів ресурсів.

Поряд з основними закономірностями і принципами важливу роль в територіальній організації продуктивних сил відіграють і критерії їх розміщення. Критерії - це інтегральні показники, (орієнтири практичної спрямованості (природно-географічні, демографічні, техніко-технологічні, соціальні, екологічні), якими керуються відповідні органи господарського управління при виборі оптимального варіанта розміщення об'єктів виробничого чи невиробничого призначення, а також при виробленні системи заходів щодо вдосконалення територіальної і галузевої структури економіки.

На сьогодні визначальними критеріями раціонального розміщення продуктивних сил виступають екологічні та соціальні. Дотримання екологічних критеріїв передбачає: збереження просторової цілісності природних систем у процесі їх господарського використання; освоєння та застосування природо- і ресурсозберігаючих, маловідходних та безвідходних технологій; виробництво екологічно чистих видів продукції. Керуючись вимогами цього критерію, необхідно надавати пріоритет саме збереженню природного середовища і підпорядковувати йому суто економічні цілі.

Соціальні критерії передбачають врахування потреб та інтересів населення в соціально-економічному розвитку території, екологічнобезпечному проживанні в певному регіоні, розширенні мережі соціально-культурних закладів та сфери послуг, достатній забезпеченості робочими місцями, створенні територіальних центрів соціальної допомоги.

Результативною закономірністю розміщення продуктивних сил виступає забезпечення його високої економічної ефективності. Безумовно, ефективність залежить від цілого спектра різних чинників, взаємодія яких і визначає кінцеву економічну результативність розміщення. При цьому економічний ефект досягається через вдосконалення територіальної та галузевої структури господарського комплексу, раціональне використання природного і трудового потенціалу, оптимізацію галузевих і міжгалузевих зв'язків тощо. Існують різні методи оцінки ефекту від економії витрат за рахунок оптимального розміщення продуктивних сил; найпоширеніший з них - це підсумовування ефекту, що обчислюється для окремих галузей.

Наукове обґрунтування найважливіших закономірностей, принципів і критеріїв слугує основою вирішення завдань прикладного характеру. До основних, перспективних напрямів розвитку та вдосконалення розміщення продуктивних сил України слід віднести: структурну трансформацію народного господарства з метою збільшення в галузевій структурі наукомістких галузей обробної промисловості і галузей споживчого сектора економіки; інтенсивний розвиток соціальної інфраструктури; підвищення ефективності розміщення нових об'єктів на основі вирішення проблеми використання відходів виробництва, зниження водо-, енерго- та матеріаломісткості виробництва; розвиток екологічнобезпечного напрямку в розміщенні продуктивних сил, санація територій колишніх військових об'єктів, поглиблення конверсії військово-промислового комплексу, диверсифікація виробництва.

Література

1. Дорогунцов С. І. Україна: проблеми сталого розвитку: Наукова доповідь / Дорогунцов С. І., Даншишин Б. М., Лібанова Е. М., Шевчук В. Я. // К.: РВПС України НАН України. - 1997. - С. 5 - 96.
2. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (теоретико-методологічні основи) / Іщук С. І. // К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу. - 1997. - С. 11 -30.
3. Качана Є. П. Розміщення продуктивних сил: Підручник / За ред. Є. П. Качана // К.: Вища школа. - 1998. - С. 10-18.
4. Ковалевського В. В. Розміщення продуктивних сил: Навч. посібник / За ред. В. В. Ковалевського та О. Л. Михайлюк // К.: Либідь. - 1996. - С. 19 - 32.
5. Ковалевський В. В. Розміщення продуктивних сил: Підручник // В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенов та ін. // К.: Знання, КОО. - 1998. - С. 285.
6. Кравців В. С. Економічний розвиток і екологічна безпека: шлях України / Кравців В. С. // Регіональна економіка. - 1997. - № 3. - С. 97-105.
7. Курдюкової Н. Г. Регіональна політика України / За ред. Н. Г. Курдюкової // К.: Наукова думка. - 1995. - 210с.
8. Мочерного С. В. Економічний словник-довідник / За ред. С. В. Мочерного // К.: Femina. - 1995. - С. 45, 95-97, 131, 146, 154, 164, 176, 251, 268, 279, 344.
9. Найдюнова В. С. Економіка України: сучасний стан, динаміка, тенденції розвитку: Інформаційно-аналітичний огляд (1997 р.) / За ред. В. С. Найдюнова // Донецьк: ДІКОМ. - 1998. - 80 с.
10. Пастернак-Таранущенко Г. Результати дослідження шляхів забезпечення економічної безпеки України / Пастернак-Таранущенко Г. // Економіка України. - 1999. - №2.- С. 21-28.
11. <http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=48&level=3>